

ΑΥΤΟΜΑΤΗ ΤΙΜΑΡΙΘΜΙΚΗ ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΚΑΙ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ: ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ζήτημα της καθολικής επιβολής αυτόματης τιμαριθμικής αναπροσαρμογής (ΑΤΑ) σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου επανέρχεται κατά καιρούς στον δημόσιο διάλογο της Κυπριακής Δημοκρατίας, με κομβικό ερώτημα τη συνταγματική της συμβατότητα. Έχει ήδη υποστηριχθεί η άποψη ότι η νομοθετική επιβολή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου θα μπορούσε να κριθεί ως παραβίαση του δικαιώματος του συμβάλλεσθαι ελευθέρως. Το παρόν άρθρο επιχειρεί αφενός να διερευνήσει κατά πόσο η θέση αυτή ευσταθεί και αφετέρου τις δυνατότητες δικαιολόγησης της καθολικής επιβολής ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου υπό το πρίσμα μίας συστηματικής ανάγνωσης του Συντάγματος με έμφαση στην προστασία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, καθώς και της αξιοπρεπούς διαβίωσης. Στόχος του άρθρου δεν είναι η πολιτική αξιολόγηση ενός τέτοιου μέτρου, αλλά η ανάδειξη των ερμηνευτικών επιλογών που εγείρει το ζήτημα στο συνταγματικό επίπεδο.

Κρίτων Διονυσίου

Δικηγόρος,
Λέκτορας Νομικής στο
Πανεπιστήμιο Λεμεσού

ABSTRACT

The question of whether the Cost-of-Living Adjustment (ATA/COLA) can be universally imposed on existing private-law employment contracts periodically resurfaces in public debate in the Republic of Cyprus, with the central issue being its compatibility with the Constitution. It has already

* Θερμές ευχαριστίες στον Δρ. Πέτρο Κωνσταντινίδη και στη Θεογνώσια Κουσιή για τις εποικοδομητικές τους παρατηρήσεις

been suggested that the legislative imposition of COLA on such contracts may infringe the freedom to enter into agreements. This article seeks, first, to examine the soundness of that claim and, second, to explore whether the universal application of COLA to existing private-law employment relationships can be justified through a systematic reading of the Constitution, with particular emphasis on the protection of property rights and the assurance of a decent standard of living. The purpose here is not to offer a political assessment of the measure, but to illuminate the interpretative choices that arise at the constitutional level.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΑΤΑ συνιστά μηχανισμό προσαρμογής των μισθών και των συντάξεων, ανάλογα με τις μεταβολές του τιμαρίθμου, δηλαδή του γενικού δείκτη τιμών καταναλωτή¹. Χρησιμοποιείται και από κράτη μέλη της ΕΕ, ενίοτε μάλιστα μέσω ρητών νομοθετικών διατάξεων, οι οποίες παρεισφρεύουν σε συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου και οδηγούν σε αύξηση των μισθών². Στόχος του θεσμού είναι η διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων, ώστε οι αποδοχές τους να παραμένουν σε αντιστοιχία με το κόστος αγαθών και υπηρεσιών και να μην μειώνεται η πραγματική τους αξία από τον πληθωρισμό³. Με άλλα λόγια, η ΑΤΑ λειτουργεί ως ασπίδα έναντι της απομείωσης του πραγματικού εισοδήματος, εξασφαλίζοντας κοινωνική συνοχή και οικονομική ασφάλεια⁴.

Υπάρχουν, βεβαίως, και εκείνοι που προβάλλουν την άποψη ότι η ΑΤΑ μειώνει την ανταγωνιστικότητα και ενέχει τον κίνδυνο διακυμάνσεων στους μισθούς, με δυσμενείς συνέπειες για την οικονομία και τα δημόσια οικονομικά⁵.

Ωστόσο, η σημασία της ΑΤΑ δεν είναι αποκλειστικά οικονομική. Ο πληθωρισμός και, γενικότερα, η συνεχής αύξηση του κόστους ζωής έχουν ήδη αναθεί σε ζήτημα εντόνου ακαδημαϊκού και νομικού ενδιαφέροντος, καθώς οι επιπτώσεις τους δεν εξαντλούνται στη σφαίρα της οικονομικής πραγματικότητας, αλλά αγγίζουν τον ίδιο τον τρόπο άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών⁶. Το μείζον ερώτημα που εγείρεται είναι εάν και σε ποιο βαθμό οι συνταγματικά κατοχυρωμένες ελευθερίες και δικαιώματα μπορούν να λειτουργήσουν ως κανονιστικά στηρίγματα,

¹ Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, *Πληθωρισμός και Τιμές Καταναλωτή*, 2025, διαθέσιμο στο [link](#).

² Eurostat, *Labour cost index – recent trends (Statistics Explained) September 2025*, διαθέσιμο στο [link](#). European Central Bank, *Wage Indexation Mechanisms in Euro Area Countries*, Monthly Bulletin, May 2008, Box 5, διαθέσιμο στο [link](#). C. Leventi/A. Mazzon/F. Orlandi, *Indexing wages to inflation in the EU: fiscal drag and benefit erosion effects*, EUROMOD Working Paper Series EM2/24, 2024.

³ Άρθρο 65, Σύμβαση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, αρ. 102 περί ελαχίστων προτύπων κοινωνικής ασφάλισης.

⁴ Βλ. Συμβούλιο της Επικρατείας της Ελλάδας 166-169/1995, 161/1995, 294/1993, 4457/1986.

⁵ Ενδεικτικά βλ. Ch. de Beauafort et al., *Wage Indexation in a Cost-of-Living Crisis: Corrective versus Discretionary Fiscal Policies*, 2025. A. Geis, *Wage Indexation and International Competitiveness in Belgium: An Uneasy Coexistence*, IMF Selected Issues Paper No 23/015 2023. G. Bijmens, *Does Automatic Wage Indexation Destroy Jobs? A Study*, PLoS ONE 2023.

⁶ Βλ. A. Nolan, *Human rights and the cost-of-living crisis*, Netherlands Quarterly of Human Rights, 41(1) 2023, σελ. 3-12. I. Leijten, *Core Socio-Economic Rights and the European Court of Human Rights*, 2018.

ικανά να αντισταθμίσουν ή να αμβλύνουν τις αρνητικές συνέπειες που η πληθωριστική πίεση συνεπάγεται για τους πολίτες.

Το ερώτημα, συνεπώς, δεν είναι μόνο εάν η επιβολή της ΑΤΑ ενδείκνυται οικονομικά, αλλά και εάν, και υπό ποιους όρους, είναι συνταγματικά επιτρεπτή. Το ερώτημα αυτό προκύπτει κατ' εξοχήν και στην Κυπριακή Δημοκρατία, όπου έχουν εκφρασθεί διαφορετικές απόψεις ως προς τη συμβατότητα της επιβολής της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις με το Σύνταγμα.

Η δικανική πρόκληση στο πιο πάνω ζήτημα είναι προφανής. Οι συμβάσεις, ως εκδήλωση της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, διαμορφώνουν ένα πλέγμα έννομων σχέσεων που δεν είναι αυτόνομο ότι μπορούν να τροποποιούνται μονομερώς με μεταγενέστερη νομοθετική επέμβαση. Εδώ ακριβώς έγκειται η σύγκρουση ανάμεσα στην επιταγή κοινωνικής προστασίας, που δικαιολογεί την ύπαρξη της ΑΤΑ, και στην ανάγκη διασφάλισης της ασφάλειας των συναλλαγών και του σεβασμού της ιδιωτικής αυτονομίας.

Δεν πρέπει να λησμονείται ότι η επιβολή της ΑΤΑ, όπως κάθε θεσμός που ρυθμίζει ιδιωτικές σχέσεις εργασίας, λειτουργεί μέσα σε ένα συνταγματικό πλαίσιο. Το Σύνταγμα δεν είναι αδιάφορο για τέτοια ζητήματα. Αντιθέτως, προσφέρει τα κριτήρια ερμηνείας ώστε να αξιολογηθεί εάν και πώς η μεταγενέστερη θεσμοθέτηση της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου αποτελεί μέτρο συμβατό με τη συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία των συμβάσεων, την προστασία της ιδιοκτησίας και άλλων θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων.

Με βάση τα πιο πάνω, σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η αξιολόγηση του ζητήματος αυτού, αναδεικνύοντας τη συνταγματική και δικανική πρόκληση που δημιουργείται με την εκ των υστέρων επιβολή της ΑΤΑ στο πλαίσιο ήδη καταρτισμένων συμβάσεων εργασίας ιδιωτικού δικαίου.

II. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΕΣΘΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΩΣ

Η συμβατότητα της καθολικής επιβολής της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου οφείλει να εξετασθεί, εν πρώτοις, υπό το πρίσμα του άρθρου 26 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως και θέτει τα όρια εντός των οποίων επιτρέπεται η κρατική παρέμβαση στις ιδιωτικές συμβατικές σχέσεις.

Ειδικότερα, το άρθρο 26 (1) του Συντάγματος προβλέπει ότι: «έκαστος έχει το δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως. Τούτο υπέκειται εις όρους, περιορισμούς ή δεσμεύσεις τιθεμένους επί τη βάσει των γενικών αρχών του δικαίου των συμβάσεων». Το δικαίωμα του συμβάλλεσθαι συνιστά ένα από τα κατ' εξοχήν ατομικά δικαιώματα που συνθέτουν το όλο πλέγμα της ιδιωτικής αυτονομίας, χαρακτηριστικό στοιχείο της φιλελεύθερης Δημοκρατίας⁷.

Η ελευθερία του συμβάλλεσθαι περιλαμβάνει την επιλογή του αντισυμβαλλομένου, την προσχώρηση ή μη σε σύμβαση, τη διαμόρφωση του περιεχομένου της συμφωνίας καθώς και την καταγγελία της σύμβασης⁸. Γενικότερα, η ρυθμιστική επέμβαση του Κράτους, όταν προηγείται της συνομολογήσεώς τους, δεν προσκρούει στη συνταγματική προστασία της ελευθερίας του συμβάλ-

⁷ Βλ. Π. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα*, 2012, σελ. 1142 και 1145.

⁸ Γενικά βλ. Κ. Παρασκευά, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο: Θεμελιώδη Δικαιώματα & Ελευθερίες*, 2024, σελ. 644-654.

λεσθαι, γιατί η προστασία αυτή δεν αποκλείει τον νομοθέτη, από το να θεσπίζει περιορισμούς για λόγους δημοσίου συμφέροντος⁹.

Βαρύνουσας σημασίας για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης είναι οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις του άρθρου αυτού από τα Δικαστήρια της Κυπριακής Δημοκρατίας ούτως ώστε να αναδειχθεί το εύρος και η έκταση της συνταγματικής προστασίας.

Στην υπόθεση *Chimonides v. Manglis*¹⁰ εξετάστηκε ζήτημα συνταγματικότητας και εφαρμογής του περί Ανακουφίσεως Δυσπραγούντων Ενοικιαστών Νόμου 19/1965. Σύμφωνα με τον Νόμο, το Υπουργικό Συμβούλιο είχε τη δυνατότητα να κηρύσσει περιοχές εντός των δημοτικών ορίων Λευκωσίας ως δυσπραγούσες. Στην προκείμενη περίπτωση, το επίδικο διάταγμα εκδόθηκε λόγω της γειτνίασης της εν λόγω περιοχής με επικίνδυνα σημεία που είχαν δημιουργηθεί εξαιτίας των διακοινοτικών ταραχών της δεκαετίας του '60, με αποτέλεσμα την ουσιώδη μείωση των δυνατοτήτων εργασίας των ενοικιαστών.

Ο ενάγων, ενοικιαστής καταστήματος στο κέντρο της Λευκωσίας προσέφυγε στο Δικαστήριο ζητώντας τον καθορισμό του πληρωτέου ενοικίου. Το πρωτόδικο Δικαστήριο έκρινε ότι ο νόμος 19/1965 δεν εφαρμοζόταν σε συμβατικούς ενοικιαστές όπως ο ενάγων.

Κατ' έφεση, η Ολομέλεια του Ανωτάτου Δικαστηρίου έκρινε ότι ο νόμος 19/1965 είχε εφαρμογή όχι μόνο στους θέσμιους ενοικιαστές, αλλά και στους συμβατικούς. Στο πλαίσιο αυτό τέθηκε προς εξέταση κατά πόσο ο εν λόγω νόμος ήταν συμβατός με τα άρθρα 23 και 26 του Συντάγματος, τα οποία κατοχυρώνουν αντιστοίχως το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και την ελευθερία του συμβάλλεσθαι¹¹.

Σε σχέση με το άρθρο 26 του Συντάγματος, η πλειοψηφία του Ανώτατου Δικαστηρίου έκρινε ότι το άρθρο 26 προστατεύει μεν την ελευθερία του προσώπου να συνάπτει συμβάσεις, δεν εκτείνεται όμως και στην προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτές. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η διάταξη του άρθρου 26 δεν είχε εφαρμογή στην επίδικη διαφορά, η οποία αφορούσε το περιεχόμενο της σύμβασης¹².

Η απόφαση της Ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην υπόθεση *Chimonides v. Manglis* καθόρισε δεσμευτικά ότι το δικαίωμα που κατοχυρώνεται από το Άρθρο 26 του Συντάγματος είναι το δικαίωμα της σύναψης σύμβασης και όχι τα δικαιώματα που δημιουργούνται δυνάμει της σύμβασης.

Η νομολογία, ωστόσο, έλαβε διαφορετική κατεύθυνση με την απόφαση *Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων* [2014]¹³, η οποία καταπίεστη με τη συνταγματικότητα του νόμου περί απαλλαγής εγγυητών από την εγγύηση εκπλήρωσης της υπόσχεσης ή της υποχρέωσης χρέους μετά την πώληση ενυπόθηκου ακινήτου του 2014.

Σύμφωνα με τον επίδικο νόμο, σε περίπτωση που ενυπόθηκος δανειστής προχωρήσει σε πώ-

⁹ *Alpha & Omega Evang. Educ. Found. Ltd κ.α. v. Δημοκρατίας* (Αρ. 1) (1990) 3 AAD 287· *American Academy Alumni Foundation v. Υπουργού Παιδείας κ.ά.* (1989) 3B AAD 69.

¹⁰ *Chimonides v. Manglis* [1967] 1 CLR 125.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων* [2014] 3 AAD 487.

ληση ενυποθήκου ακινήτου βάσει των διατάξεων του περί Μεταβιβάσεως και Υποθηκεύσεως Ακινήτων Νόμου και σε περίπτωση που το προϊόν της πώλησης δεν επαρκεί για την πλήρη εξόφληση του ενυπόθηκου χρέους, οι εγγυητές απαλλάσσονται από την υποχρέωση κάλυψης του εναπομένου χρέους.

Το Ανώτατο Δικαστήριο διαφοροποιήθηκε από την προηγούμενη προσέγγιση της *Chimonides*, παραπέμποντας στην απόφαση *Republic v. Menelaou*¹⁴, όπου επισημάνθηκε ότι θα ήταν αντίθετο προς την κοινή λογική και τις αρχές της δικαιοσύνης να επιτραπεί η πλήρης ανατροπή των θεμελίων μίας συμβατικής διευθέτησης, καθώς κάτι τέτοιο δημιουργεί αβεβαιότητα και πλήττει την εμπιστοσύνη των πολιτών στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους¹⁵.

Συνεπώς, σε αντίθεση με την προσέγγιση της *Chimonides*, η ολομέλεια του Ανώτατου Δικαστηρίου έκρινε ομόφωνα ότι το δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως, όπως προστατεύεται από το άρθρο 26 του Συντάγματος, περιλαμβάνει και το δικαίωμα διαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασης κατά την ελεύθερη βούληση των συμβαλλομένων¹⁶.

Σύμφωνα με την πιο πάνω απόφαση, η μεταγενέστερη νομοθετική παρέμβαση σε υφιστάμενη συμβατική σχέση δεν συμβιβάζεται με την ελευθερία των συμβάσεων. Εξαιρέσεις μπορεί να δικαιολογηθούν μόνο στο μέτρο που το επιτρέπει το Σύνταγμα, αλλά οι περιορισμοί δεν πρέπει να θίγουν τον πυρήνα του δικαιώματος, όπως κρίθηκε στην προκείμενη περίπτωση¹⁷.

Ακολουθώντας, στην απόφαση *Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων [2017]*¹⁸, όπου εξετάστηκε η συνταγματικότητα του περί Ποινικού Κώδικα (Τροποποιητικός) (Αρ. 3) Νόμου του 2016, το Ανώτατο Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η μεταγενέστερη νομοθετική παρέμβαση παραβιάζει το άρθρο 26 του Συντάγματος. Τονίστηκε ότι η βούληση των συμβαλλομένων ως προς τους όρους της συμφωνίας στρεβλώνεται και δεν δύναται να διασωθεί με αναφορά στις γενικές αρχές του δικαίου των συμβάσεων¹⁹. Ο ισχυρισμός της Βουλής των Αντιπροσώπων ότι η επέμβαση ήταν δικαιολογημένη λόγω της ιδιάζουσας οικονομικής ισχύος των πιστωτικών ιδρυμάτων απορρίφθηκε²⁰.

Από τα ανωτέρω προκύπτει σαφώς ότι μια ενδεχόμενη νομοθετική επιβολή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου τροποποιεί το περιεχόμενό τους, εισάγοντας όρους που δεν έχουν συμφωνηθεί από τα συμβαλλόμενα μέρη. Με αυτό τον τρόπο, ένας εκ των συμβαλλομένων περιορίζεται στην ελεύθερη δυνατότητα διαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασής του, ενώ ταυτόχρονα επέρχεται νομοθετική παρέμβαση σε μια ήδη συνομολογημένη συμβατική ρύθμιση.

¹⁴ *Republic v. Menelaou* [1982] 3 CLR 419.

¹⁵ *Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων*, ό.π.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*. Παρόμοια συλλογιστική υιοθετήθηκε στην απόφαση *Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων* [2014] 3 ΑΑΔ 529.

¹⁸ *Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων* [2017] 3 ΑΑΔ 14.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Ειδικότερα λέχθηκε ότι: «Ο ισχυρισμός της Βουλής των Αντιπροσώπων ότι η επέμβασή της στο δικαίωμα της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι επιτρέπεται ένεκα της εκμετάλλευσης της ιδιάζουσας οικονομικής ισχύος των Πιστωτικών Ιδρυμάτων δεν μπορεί να επιτύχει καθότι κάτι τέτοιο δεν αιτιολογείται από την αιτιολογική έκθεση ή τον υπό Αναφορά Νόμο αλλά ούτε και αποτελεί το αντικείμενο του υπό Αναφορά Νόμου».

Εφόσον δε η νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου έχει ξεκαθαρίσει ότι το δικαίωμα του ελεύθερου συμβάλλεσθαι περιλαμβάνει και το δικαίωμα καθορισμού του περιεχομένου της σύμβασης κατά την αυτοδύναμη βούληση των μερών, η μεταγενέστερη νομοθετική παρέμβαση έρχεται σε αντίθεση με την ελευθερία αυτή.

Μια τέτοια παρέμβαση θα αλλοίωνε τους όρους της συμφωνίας και, κατ' επέκταση, θα παραβίαζε την πραγματική βούληση των συμβαλλομένων. Επιπλέον, δεν υφίσταται γενική αρχή του δικαίου των συμβάσεων που να νομιμοποιεί την επιβολή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις, ούτε μπορεί να αντληθεί σχετική εξαίρεση από τις γενικές αρχές του δικαίου των συμβάσεων²¹.

Η κατά τα προεκτεθέντα δυσχέρεια εναρμόνισης των μεταβολών στους όρους υφιστάμενων συμβατικών δεσμεύσεων με την κατοχυρωμένη ελευθερία του συμβάλλεσθαι εντείνεται από το νομολογιακό δεδομένο ότι κάθε τέτοια επέμβαση εκλαμβάνεται ως προσβολή του πυρήνα της εν λόγω ελευθερίας. Η προσβολή του πυρήνα, ως το απώτατο όριο κάθε περιορισμού, καθιστά τη συγκεκριμένη νομολογιακή κατεύθυνση ένα δυσυπέρβλητο συνταγματικό εμπόδιο²², ανεξαρτήτως του κατά πόσον η δογματική της θεμελίωση αντέχει σε βάθος κριτικής επεξεργασίας²³.

Ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι η ΑΤΑ δεν συνιστά αύξηση των αποδοχών μεταβάλλοντας το ποσό που ο εκάστοτε εργοδότης συμφώνησε να καταβάλλει στον εργαζόμενο, καθόσον ο σκοπός της εξαντλείται στη σταδιακή αποκατάσταση της αγοραστικής δύναμης του εισοδήματος των εργαζομένων, η οποία διαρκώς απομειώνεται υπό την πίεση του πληθωρισμού, τούτο δεν αναιρεί την ιδιαίτερη λειτουργία της²⁴. Το γεγονός παραμένει ότι η εκ των υστέρων επιβολή ενός τέτοιου θεσμού σε ήδη υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις παρουσιάζει δυσκολία να εναρμονισθεί με τη νομολογιακή κατεύθυνση που έχει με σαφήνεια χαράξει το Ανώτατο Δικαστήριο²⁵.

²¹ Ibidem.

²² Βλ. Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων, Αρ. 5/2024, 9/4/2025· Φοινηκαρίδου Γιαννούλα ν. Γιώργου Οδυσσέως (2001) 1 ΑΑΔ 1744· Αλήθεια Εκδοτική Εταιρεία Λτδ και Άλλος ν. Ανδρέα Αλωνεύτη (2002) 1 ΑΑΔ 1863.

²³ Ως προσβάλλον τον πυρήνα του δικαιώματος, θα μπορούσε να θεωρηθεί ο περιορισμός εκείνος, ο οποίος καταλήγει σε «πλήρη απαγόρευση της άσκησης του δικαιώματος» ή είναι ο ίδιος απεριορίστος σε «έκταση ή χρονική διάρκεια». Κατά συνέπεια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι παραβίαση του πυρήνα συνιστά η πλήρης νομοθετική ακύρωση υφιστάμενης συμβατικής σχέσης και όχι η εκ των υστέρων τροποποίησή της. Τούτο δε, διότι εξετάζοντας το αποτέλεσμα μιας εκ των υστέρων τροποποίησης ή παρέμβασης σε ιδιωτική σύμβαση, απομένει και μετά την επιβολή του περιορισμού περιθώριο για την άσκσή του δικαιώματος. Βλ. Κ. Χρυσόγονο/Σπ. Βλαχόπουλο, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, 2017, σελ. 133.114· Αρ. Μάνεση, *Ατομικές ελευθερίες, Συνταγματικά Δικαιώματα - Ατομικές ελευθερίες Α'*, 1982, σελ. 78 και 82.

²⁴ Ενδεικτικά βλ. Απόφαση 429/1989 της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, Διοικητική Δίκη τ. ΙΖ 2005, σελ. 768: «η ΑΤΑ, αφού αυτή, παρά την τυπική, από πλευράς μισθολογικών και συνταξιοδοτικών διατάξεων, αυτοτέλεια και ιδιαιτερότητά της, αποτελεί, ως τελούσα σε αδιάσπαστη οργανική συνάφεια με τις εκάστοτε καταβαλλόμενες (μισθολογικές και συνταξιοδοτικές) παροχές, οικονομικό συμπλήρωμα και οργανικό παρακολούθημα της σύνταξης, χωρίς το οποίο οι αντίστοιχες παροχές, λόγω της για μεγάλο χρονικό διάστημα καθήλωσής του στα ίδια εκτός τιμαριθμικής πραγματικότητας επίπεδα, θα ήταν οπωσδήποτε ανεπαρκείς για την επιτέλεση του κατά το Σύνταγμα και τους νόμους βασικού λειτουργικού τους προορισμού (Ολ. Ελ. Συν. 429/ 1989)»· Α. Παυλόπουλο, *Παρατηρήσεις στην ΣτΕ Ολ. 2307/2014 - Μνημόνιο ΙΙ και Σύνταγμα: Το κοινωνικό συμφέρον απέναντι στη συλλογική αυτονομία*, ΘΠΔΔ 7/2014, σελ. 631-635.

²⁵ Το άρθρο 17 (2) του Συντάγματος, το οποίο αφορά τη δυνατότητα ρύθμισης των συλλογικών συμβάσεων, δεν εξετάζεται, καθώς το αντικείμενο της ανάλυσης είναι η δυνατότητα καθολικής επιβολής της ΑΤΑ και όχι η αποσπασματική εφαρμογή της σε επιμέρους τομείς της οικονομίας όπου υφίστανται συλλογικές συμβάσεις.

Η κρατική αυτή παρέμβαση, ανεξαρτήτως του τρόπου που προσλαμβάνεται εννοιολογικά και θεωρητικά, δεν αναιρεί τη θεμελιώδη γραμμή που το Ανώτατο Δικαστήριο έχει οριοθετήσει ως προς το απαραβίαστο του περιεχομένου των ιδιωτικών συμβάσεων. Κατά συνέπεια, υπό το φως της υπάρχουσας νομολογίας, η νομοθετική επιβολή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου φαίνεται να αντίκειται στο άρθρο 26 του Συντάγματος και στο δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως²⁶.

Ανεξαρτήτως των ως άνω διαπιστώσεων, και δεδομένου ότι στη συνταγματική θεωρία υποστηρίζεται για λόγους που θα εκτεθούν κατωτέρω, χωρίς πάντως να πρόκειται για θέση παγιωμένη, ότι ο πυρήνας του θεμελιώδους δικαιώματος δεν είναι στατικός αλλά μεταβλητός και συνεκτιμάται σε συνάρτηση με την αρχή της αναλογικότητας κατά περίπτωση²⁷, η δυνατότητα δικαιολόγησης της καθολικής επιβολής της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου οφείλει να εξεταστεί συστηματικά και όχι αποσπασματικά.

Στο ίδιο πνεύμα, στη θεωρία του συνταγματικού δικαίου έχει επισημανθεί περαιτέρω ότι η προσβολή ακόμη και του πυρήνα ενός θεμελιώδους δικαιώματος δεν αποκλείεται *a priori*, αλλά μπορεί να θεωρηθεί θεμιτή όταν επιτάσσεται από άλλες συνταγματικές διατάξεις²⁸. Ειδικότερα, η συνταγματική θεωρία αναγνωρίζει ότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, ορισμένα στοιχεία που κανονικά υπάγονται στον απαραβίαστο πυρήνα ενός δικαιώματος είναι δυνατόν να υποστούν περιορισμούς, εφόσον συντρέχει λόγος υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος συνταγματικής περιωπής, ο οποίος καθιστά αναγκαία και αναλογική την παρέμβαση²⁹. Υπό το πρίσμα αυτό, στο ερώτημα αν υφίσταται απολύτως απαραβίαστος πυρήνας στο δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως, η απάντηση δεν μπορεί να είναι απόλυτη³⁰.

²⁶ Βλ. σχετικά Α. Αιμιλιανίδη, Γνωμοδότηση αναφορικά με συνταγματικότητα ενδεχόμενης νομοθεσίας για υποχρεωτική εφαρμογή ΑΤΑ σε συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου, 17.09.2025. Ως προς τη δυνατότητα παρέκκλισης, σε σχέση με την πρόληψη της εκμετάλλευσης από πρόσωπα που διαθέτουν ιδιαίτερη οικονομική ισχύ: «[...] θα ήταν εξαιρετικά δυσχερές να υποστηριχθεί ότι όλοι ανεξαιρέτως οι εργοδότες έχουν “ιδιάζουσα” οικονομική ισχύ που να καθιστά εφαρμοστέα την εν λόγω επιφύλαξη. Με δεδομένο πως η πρόταση που εκφράστηκε αφορά σε καθολική νομοθετική εφαρμογή της ΑΤΑ, δεν φαίνεται να χρειάζεται περαιτέρω ενασχόληση με την εν λόγω επιφύλαξη και ως εκ τούτου δεν θα απασχολήσει στη συνέχεια».

²⁷ Ενδεικτικά για σχολιασμό βλ. Κ. Παρασκευά, Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, ό.π., σελ. 70· Φ. Σπυρόπουλο, Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο II, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Γενικό Μέρος, 2012· Β. Μπουκουβάλα, Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων στις περιβαλλοντικές διαφορές στη διοικητική δίκη, Περιβάλλον και Δίκαιο 2/2020, σελ. 179-193· Τ. Tridimas/G. Gentile, *The Essence of Rights: An Unreliable Boundary?*, 20 German Law Journal 2019, σελ. 794-801· S. Van Drooghenbroeck/C. Rizcallah, *The ECHR and the Essence of Fundamental Rights: Searching for Sugar in Hot Milk?*, 20 German Law Journal 2019, σελ. 904· O. Scarcello, *Preserving the ‘Essence’ of Fundamental Rights under Article 52(1) of the Charter: A Sisyphean Task?*, European Constitutional Law Review 2020.

²⁸ Ibidem. Βλ. επίσης Γ. Φωτόπουλο/Α. Μπίτσιου, *Είναι ο Τύπος κίνδυνος και η ιδιωτική ζωή εμπόδιο;*, 2005· Χ. Ανθόπουλο, Προστασία προσωπικών δεδομένων και ελευθερία της πληροφόρησης, ΔτΑ 2004· Σύνταγμα: Ερμηνεία Κατ’ Άρθρο, 2024, σελ. 328.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Γίνεται λόγος για έναν μεταβαλλόμενο ή δυναμικό πυρήνα δικαιωμάτων, ο οποίος επεκτείνεται ή συρρικνώνεται ανάλογα με τις εκάστοτε χρονικές και νομικές συγκυρίες. Τονίζεται, ωστόσο, ότι αυτό δεν ισοδυναμεί με «κατάργηση» του πυρήνα, αλλά με μια προσωρινή αναδιάρθρωση της ισορροπίας ανάμεσα σε αντικρουόμενα δικαιώματα. Βλ. σημ. 23-27.

III. ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΩΝ

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Επί τη βάσει των ανωτέρω, η διαπίστωση ότι ένα νομοθετικό μέτρο, το οποίο ανάγεται σε θετική συνταγματική υποχρέωση, ενδέχεται να επεμβαίνει και να περιορίζει την άσκηση θεμελιώδους δικαιώματος, ήτοι της ελευθερίας του συμβάλλεσθαι, δεν εξαντλεί τη συζήτηση και δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι η εισαγωγή του μέτρου καθίσταται συνταγματικά απαράδεκτη³¹. Το εγχείρημα επίλυσης του προβλήματος οφείλει να έχει ως αφετηρία τη θεμελιώδη παραδοχή της τυπικής νομικής ισοδυναμίας όλων των διατάξεων, οι οποίες περιλαμβάνονται στο Σύνταγμα³².

Η συνταγματική τάξη δεν λειτουργεί αλλά ούτε και πρέπει να λειτουργεί με όρους απόλυτης αντιπαράθεσης, αλλά μέσω μιας διαδικασίας εξισορρόπησης, όπου το κάθε δικαίωμα και η κάθε κρατική επέμβαση ερμηνεύονται υπό το φως του συνόλου του Συντάγματος³³. Η διεργασία αυτή είναι κομβικής σημασίας προς τον σκοπό αποφυγής παράλυσης της συνταγματικής τάξης από την παράλληλη ισχύ συγκρουόμενων θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών³⁴.

Υπό αυτή τη σκοπιά, μια τέτοια νομοθετική ρύθμιση δύναται να δικαιολογηθεί εφόσον εντάσσεται σε ένα πλαίσιο συστηματικής ερμηνείας, η οποία λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την προστασία του οικείου δικαιώματος αλλά και την ανάγκη συμβίωσης με άλλα συνταγματικά κατοχυρωμένα αγαθά και δικαιώματα ισοδύναμης τυπικής ισχύος³⁵. Είναι πολύ συχνό το φαινόμενο άλλωστε η υπό προστασία άσκηση του θεμελιώδους δικαιώματος να περιορίζεται ή να απειλείται από την άσκηση ενός άλλου θεμελιώδους δικαιώματος ενός άλλου φορέα.

Η συνταγματική επιταγή για την εξισορρόπηση και εναρμόνιση συγκρουόμενων συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών αντλεί τη δογματική της εδραίωση κυρίως από το άρθρο 34 του Συ-

³¹ Α. Ράικος, *Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα*, τ. 2, 2002, σελ. 233.

³² Κ. Χρυσόγονος/Σπ. Βλαχόπουλος, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, ό.π., σελ. 140· R. Alexy, *A Theory of Constitutional Rights*, 2002.

³³ Βλ. Χ. Τσιλιώτη, *Η επίλυση της σύγκρουσης θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω του κρατικού καθήκοντος προστασίας τους*, ΔτΑ 2016, σελ. 62-63· Κ. Στρατηλάτη, *Η συγκεκριμένη στάθμιση των συνταγματικών αξιών κατά τη δικαστική ερμηνεία του Συντάγματος*, ΤοΣ 2001, σελ. 495· Π. Δαγτόγλου, *Ατομικά Δικαιώματα*, ό.π., σελ. 95· Μ. Σταθόπουλο, *Η χρήση προσωπικών δεδομένων και η διαπάλη μεταξύ ελευθεριών των κατόχων τους και ελευθεριών των υποκειμένων τους*, 2000, σελ. 13. Επίσης βλ. *Alpha & Omega Evang. Educ. Found. Ltd κ.α. ν. Δημοκρατίας*, ό.π.· Δ. Χριστόφιας και άλλοι προσωπικά και ως απαρτίζοντες την κοινοβουλευτική ομάδα ΑΚΕΛ-ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΝΕΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ (1996) 3 ΑΑΔ 421.

³⁴ Ενδεικτικά βλ. Αλήθεια Εκδοτική Εταιρεία Λτδ και Άλλος ν. Ανδρέα Αλωνεύτη, ό.π.: «Ως προς τον εναρμονισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων με το σκοπό τον οποίο προορίζονται να εξυπηρετήσουν, σχετική είναι η απόφαση στην *In re Efthymiou* (1987) 1 CLR 329. Κατ' ουσίαν, το δικαίωμα, το οποίο κατοχυρώνει το Άρθρο 12.4 του Συντάγματος, είναι εξίσου θεμελιώδες με το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου. Κατά συνέπεια, η προστασία του, μέσω του αστικού αδικήματος της δυσφήμισης, είναι όχι μόνο παραδεκτή αλλά και επιβεβλημένη. Οι περί δυσφημίσεως διατάξεις του ΚΕΦ. 148 ισορροπούν την παράλληλη περιφρούρηση των δύο δικαιωμάτων, με αναφορά στην αλήθεια των γραφομένων. Όπως επισημαίνεται στη *Loutchansky v. Times* (No 2) [2002] 1 All ER 652, σε σχέση με περιορισμούς του Άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, είναι προς όφελος και των ιδίων των δημοσιογράφων τα γραφόμενά τους να απεικονίζουν την αλήθεια και όχι την αναλήθεια. Αν γινόταν παραδεκτή, υπογραμμίζεται, άνευ συνεπειών η προβολή αναληθών δημοσιευμάτων, το κοινό θα έπαυε να τους αποδίδει πίστη, είτε αυτά είναι αληθή είτε ψευδή. Και όλες οι άλλες περιπτώσεις δυσφήμισης, που, εξ αντικειμένου, πλήττουν την υπόληψη του ατόμου, οι οποίες καθορίζονται στο Άρθρο 17 -ΚΕΦ. 148, είναι συνυφασμένες με την τιμή και την υπόστασή του στον κοινωνικό χώρο».

³⁵ Ibidem.

ντάγματος. Η διάταξη αυτή ορίζει ρητώς ότι: «ουδέν εκ των εν τω παρόντι, μέρει διαλαμβανομένων δύναται να ερμηνευθή ως παρέχον οιονδήποτε δικαίωμα εις οιονδήποτε κοινότητα, ομάδα ή άτομον να επιδοθή εις οιαδήποτε δράσιν ή εκτέλσιν οιασδήποτε πράξεως σκοπούσης [...] την κατάργησιν οιασδήποτε εκ των εν τω παρόντι μέρει καθοριζομένων δικαιωμάτων ή ελευθεριών ή τον περιορισμόν αυτών εις μεγαλύτερον του οριζομένου εν τω παρόντι μέρει βαθμόν».

Εκ της διατύπωσης αυτής συνάγεται σαφώς ότι κανένα δικαίωμα δεν μπορεί να ασκείται ή να ερμηνεύεται κατά τρόπον που να καταργεί άλλο θεμελιώδες δικαίωμα³⁶. Η αρχή αυτή θέτει τη νομική βάση για τη κανονιστική αναγνώριση της αναγκαίας ισορροπίας μεταξύ συγκρουόμενων συνταγματικών ελευθεριών, αποτελώντας θεμελιώδη κανόνα ερμηνείας και εφαρμογής των δικαιωμάτων εντός του συνταγματικού πλαισίου³⁷. Θα μπορούσε συνεπώς να υποστηριχθεί ότι το άρθρο αυτό αποκλείει την καταχρηστική άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων, δηλαδή την άσκησή τους με τρόπο που ενδέχεται να θίγει τα δικαιώματα τρίτων³⁸.

Στις περισσότερες περιπτώσεις συγκρούσεων παρατηρείται μερική επικάλυψη των πραγματικών περιστατικών που θεμελιώνουν τα συγκρουόμενα δικαιώματα ή άλλες διατάξεις, ενώ ταυτόχρονα ανακύπτει αντίθεση ως προς τις έννομες συνέπειές τους³⁹. Δεδομένου ότι οι διατάξεις αυτές είναι τυπικά ισοδύναμες, η σύγκρουσή τους μπορεί να επιλυθεί μόνο βάσει μιας κατά περίπτωση σχέσης προτιμήσεως μεταξύ τους, με κριτήριο τη βέλτιστη δυνατή έκβαση ως προς τα διακυβευόμενα δικαιώματα και έννομα αγαθά⁴⁰.

Υπάρχουν, πάντως, νομολογιακές ενδείξεις ότι η μέθοδος της στάθμισης μέσω της αρχής της αναλογικότητας προτιμάται ως οργανωτική συνταγματική αρχή από το Ανώτατο Δικαστήριο, σε αντιδιαστολή προς μια δογματική εμμονή σε συνταγματικές διατάξεις οι οποίες ερμηνεύονται αποσπασματικά, άκαμπτα και μεμονωμένα, μόνο για τον εντοπισμό ενδεχόμενης αντισυνταγματικότητας νόμων⁴¹.

³⁶ Ενδεικτικά βλ. *Δημοκρατία ν. Χ'Ιωάννου κ.ά.* (1994) 3 AAD 401: «Ο Νόμος περιέχει εύλογη διαφοροποίηση για να υπάρξει ισότητα μεταξύ των δυο διαφορετικών πηγών εισοδήματος. Επέβαλε δυο φορολογίες στον ίδιο χρόνο –1979– για δυο διαφορετικά εισοδήματα της ίδιας τάξης, που προέρχονταν από πηγές άλλες από αποδοχές. Τουτό δεν είναι αυθαίρετο, αλλά εύλογο, για να μην υπάρξει παραβίαση της αρχής της ισότητας μεταξύ των δυο διαφορετικών πηγών εισοδήματος. Σε διαφορετική περίπτωση, τα εισοδήματα από αποδοχές θα φορολογούνταν για ένα χρόνο περισσότερο από τα άλλα εισοδήματα. Εάν εγίνετο δεκτή η εισηγήση των Εφεσιβλήτων, όχι μόνο θα προσκόμιζε σ' αυτούς όφελος από την ειδική περίπτωση, αλλά θα ασκούσαν δικαιώματα κάτω από το Άρθρο 24 του Συντάγματος προς βλάβη του δικαιώματος των άλλων για ισότητα κάτω από τα Άρθρα 24 και 28 του Συντάγματος. Αυτό είναι αντίθετο με το Άρθρο 34 του Συντάγματος».

³⁷ Ο Κόμπος με παραπομπή στην υπόθεση *Police ν. Georgiades* (1983) 2 CLR 33, επισημαίνει ότι το άρθρο 34 του Συντάγματος έχει ερμηνευθεί κατά τρόπο που να αποκλείει τη στάθμιση. Ωστόσο, η επίδικη υπόθεση αφορούσε το ζήτημα του παραδεκτού ληφθείσας μαρτυρίας κατά παράβαση του Συντάγματος, χωρίς να τεθεί ζήτημα αλληλοσυγκρουόμενων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συνεπώς, στην εν λόγω υπόθεση δεν εξετάστηκε ούτε η εφαρμογή ούτε η ακριβής έκταση της εν λόγω διάταξης σε περιπτώσεις όπου η στάθμιση καθίσταται αναγκαία για τη συνάρθρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του συνταγματικού πλαισίου. Βλ. Κ. Κόμπο, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο: Θεωρία, Οργάνωση και Πράξη*, 2021, σελ. 290-291.

³⁸ Το γεγονός ότι το Ανώτατο Δικαστήριο έχει γενικότερα υιοθετήσει μια λογική στάθμισης συνταγματικών διατάξεων, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις τις αντιμετωπίζει ως απαρέγκλιτους κανόνες που αποκλείουν τη στάθμιση με όλα τα προβλήματα που συνεπάγονται, έχει ήδη εντοπιστεί και επισημανθεί στη βιβλιογραφία. Βλ. Κ. Κόμπο, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 288.

³⁹ Κ. Χρυσόγονος/Σπ. Βλαχόπουλος, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, ό.π., σελ. 140.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Βλ. Κ. Κόμπο, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 288-303.

Η νομολογιακή αυτή τάση μαρτυρεί την αναγνώριση ότι οποιαδήποτε παρέμβαση σε ένα θεμελιώδες δικαίωμα δεν μπορεί να αξιολογείται με όρους απόλυτης και ανελαστικής προστασίας, αλλά πρέπει να εντάσσεται στο πλαίσιο της αναλογικής συνάρθρωσης με άλλα συνταγματικά δικαιώματα και αρχές, ώστε να αποφεύγεται η προσχηματική μετατροπή του μέτρου σε αντίθετο προς το Σύνταγμα⁴².

Αντιθέτως, προϋποθέτει στάθμιση μεταξύ του εν λόγω δικαιώματος και του τυχόν αντικρουόμενου συνταγματικού αγαθού. Η τελική κρίση ανήκει στον εφαρμοστή του δικαίου, ο οποίος καλείται να αποφανθεί ποιο δικαίωμα υπερισχύει στη συγκεκριμένη περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη την αρχή της αναλογικότητας και το αίτημα της πρακτικής εναρμόνισης των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Όπως σημειώνεται emphatically και στην επιστημονική βιβλιογραφία, κατά τον συνταγματικό έλεγχο διατάξεων, ο δικαστής δεν αρκείται συχνά απλώς στην ακύρωση της αντισυνταγματικής ρύθμισης⁴³. Αντίθετα, καλείται εμμέσως πλην σαφώς να υποδείξει στον νομοθέτη συγκεκριμένες κατευθύνσεις άσκησης νομοθετικής πολιτικής, με στόχο την πραγμάτωση των σχετικών δικαιωμάτων, τα οποία συνεπάγονται αντίστοιχες κρατικές υποχρεώσεις⁴⁴. Έτσι, υπό τη δημιουργική της διάσταση, η διεργασία αυτή καθοδηγεί τον δικαστή, ώστε να ενσωματώσει στο εύκαμπτο περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων τις αναγκαίες εξισορροπήσεις που συνδέονται με την κοινωνική πολιτική⁴⁵.

Η ανωτέρω διαδικασία στάθμισης συνιστά αναπόδραστη άσκηση του δικαστικού ελέγχου, με στόχο τη διαφύλαξη της συνταγματικής ανθεκτικότητας, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων και ραγδαία μεταβαλλόμενων κοινωνικών αναγκών⁴⁶. Μέσω της συστηματικής στάθμισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων, ο δικαστής παρέχει ουσιαστική καθοδήγηση στον νομοθέτη για την προσαρμογή των κοινωνικών πολιτικών στις νέες συνθήκες, εξασφαλίζοντας ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα παραμένουν λειτουργικά και βιώσιμα.

Στην περίπτωση της καθολικής επιβολής της ΑΤΑ σε υφιστάμενες ιδιωτικές συμβάσεις εργασίας διαπιστώνεται σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων, εφόσον μια τέτοια ρυθμιστική παρέμβαση συνεπάγεται, αναπόφευκτα, παρέμβαση και περιορισμό στην άσκηση του δικαιώματος του συμβάλλεσθαι.

Τα παραπάνω μπορούν να αποτυπωθούν πρακτικά στο ακόλουθο σχήμα συγκρούσεως θεμελιωδών δικαιωμάτων: Από τη μία πλευρά βρίσκεται το δικαίωμα του ατόμου να συμβάλλεται ελεύθερα, να δρα και να αποφασίζει χωρίς περιορισμούς. Από την άλλη πλευρά τίθεται το δικαίωμα σε αξιοπρεπή διαβίωση και, ενδεχομένως, η προστασία του δικαιώματος στην ιδιοκτησία⁴⁷.

Το πρώτο δικαίωμα μπορεί να λειτουργεί ως «ενεργητικό», που ενδεχομένως περιορίζει ή θέτει σε διακινδύνευση το δεύτερο, το οποίο συνιστά «παθητικό» δικαίωμα, δεκτικό προστασίας ώστε

⁴² Ibidem.

⁴³ Ξ. Κοντιάδης/Α. Φωτιάδου, *Η ανθεκτικότητα του Συντάγματος*, 2016, σελ. 277.

⁴⁴ Ibidem. Σχετική επίσης είναι και η θεώρηση του Dworkin σχετικά με την αναγνώριση των συνταγματικών διατάξεων ως αρχών και αξιών. Βλ. R. Dworkin, *Taking Rights Seriously*, 1977.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem. Βλ. επίσης E. Venizelos, *From the Relativization of the Constitution to the "Augmented Constitution"*, 32 European Review of Public Law/Revue Européenne de Droit Public 973 2020.

⁴⁷ Βλ. ανάλυση πιο κάτω.

να διασφαλίζεται η αξιοπρεπής διαβίωση του ατόμου και τα ιδιοκτησιακά του δικαιώματα. Η ισορροπία μεταξύ τους απαιτεί προσεκτική εκτίμηση, ώστε η ελευθερία δράσης να συνυπάρχει με τη διαφύλαξη των βασικών αναγκών των πολιτών και της ιδιωτικής ιδιοκτησίας.

Σε μια τέτοια περίπτωση, οι κρατικοί φορείς οφείλουν να αναλάβουν δράση σχετικά με την άσκηση του «απειλούντος» δικαιώματος, προκειμένου να διασφαλίσουν την προστασία του «απειλούμενου» δικαιώματος. Η παρέμβαση αυτή στον τομέα της προστασίας και ο συνεπαγόμενος περιορισμός της άσκησης του «απειλούντος» δικαιώματος δεν είναι μόνο συνταγματικά δικαιολογημένος, αλλά και συνταγματικά επιβεβλημένος.

Προς τούτο, υφίσταται σχετική νομολογία του ΕΔΑΔ, η οποία έχει καταπιαστεί με τις περιπτώσεις νομοθετικών παρεμβάσεων σε υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις⁴⁸. Το ΕΔΑΔ έχει κρίνει ότι η κατεδάφιση ή, εν γένει, η ανατροπή συμβατικών προσδοκιών συνιστά επέμβαση στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας, το οποίο εκτείνεται και σε ενοχικές αξιώσεις.

Ωστόσο, μία τέτοια επέμβαση δεν είναι *eo ipso* ανεπίτρεπτη. Αντιθέτως, δύναται να θεωρηθεί ανεκτή, εφόσον επιδιώκεται με αυτήν η εξυπηρέτηση άλλης, θεμελιώδους και ανταγωνιστικής αξίας, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο του δημοσίου συμφέροντος⁴⁹. Ενδεικτικά, στην υπόθεση *James και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*⁵⁰, λέχθηκαν τα εξής σημαντικά και απολύτως σχετικά: «Η εξάλειψη των κοινωνικών αδικιών αποτελεί παράδειγμα των λειτουργιών ενός δημοκρατικού νομοθετικού σώματος. Πιο συγκεκριμένα, οι σύγχρονες κοινωνίες θεωρούν τη στέγαση του πληθυσμού πρωταρχική κοινωνική ανάγκη, η ρύθμιση της οποίας δεν μπορεί να αφεθεί εξ ολοκλήρου στις δυνάμεις της αγοράς. Το περιθώριο εκτίμησης είναι αρκετά ευρύ ώστε να καλύπτει τη νομοθεσία που αποσκοπεί στη διασφάλιση μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης στον τομέα της στέγασης των πολιτών, ακόμη και όταν αυτή παρεμβαίνει στις υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και δεν αποφέρει άμεσο όφελος στο κράτος ή στο σύνολο της κοινότητας. Επομένως, κατ' αρχήν, ο στόχος που επιδιώκεται με τη νομοθεσία για τη μεταρρύθμιση της μίσθωσης είναι νόμιμος».

Η κρίσιμη ερώτηση που τίθεται εν προκειμένω είναι με ποια νομικά και αξιολογικά κριτήρια το αρμόδιο όργανο θα αποφασίσει ποιο από τα συγκρουόμενα δικαιώματα θα προστατεύσει, σε ποιο βαθμό και υπό ποιες συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Χαρακτηριστική περίπτωση όπου το Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας κλήθηκε να εξισορροπήσει συγκρουόμενα θεμελιώδη δικαιώματα συνιστά η απόφαση στην υπόθεση *Εκδόσεις Αρκτίνος Λτδ ν. Νίκου Παπαευσταθίου*⁵¹. Το Ανώτατο Δικαστήριο κλήθηκε ειδικότερα να αναζητήσει την αναγκαία ισορροπία μεταξύ του δικαιώματος της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης, το οποίο κατοχυρώνεται από το άρθρο 19 του Συντάγματος και από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, και του δικαιώματος της προάσπισης της αξιοπρέπειας και της φήμης του ανθρώπου, που προστατεύεται από το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ⁵².

⁴⁸ *James και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή με αρ. 8793/79, 21.02.1986.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Εκδόσεις Αρκτίνος Λτδ ν. Νίκου Παπαευσταθίου* (2007) 1 ΑΑΔ 856.

⁵² Σύμφωνα με το Ανώτατο Δικαστήριο, το δικαίωμα αυτό πιθανόν να περιλαμβάνεται και στο ευρύτερο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 15 του Συντάγματος και από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ.

Σημειώθηκε ότι, και τα δύο προαναφερόμενα δικαιώματα είναι εξίσου σημαντικά και κατά συνέπεια τα Ανώτατο Δικαστήριο εξετάζοντας υποθέσεις όπως την παρούσα θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικά ώστε να μην παραβιάζεται, στον βαθμό που είναι δυνατό, οποιοδήποτε από τα προαναφερόμενα δικαιώματα. Ειδικότερα τονίστηκε ότι: «Κατά την εξέταση υποθέσεων όπως την παρούσα η προστασία του δικαιώματος στη φήμη δεν θα πρέπει να είναι υπέρμετρη σε σχέση με την προστασία άλλων ανταγωνιστικών δικαιωμάτων, όπως είναι το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης. Θα πρέπει να υπάρχει μεταξύ των δύο μια αναλογία. Εκτός από την αρχή της αναλογικότητας μια άλλη παράμετρος του όλου θέματος είναι και αυτή του τι συνιστά αναγκαία προστασία σε μια δημοκρατική κοινωνία. Θα πρέπει δηλαδή το Δικαστήριο να διερωτάται σε κάθε δεδομένη περίπτωση κατά πόσον η προστασία της φήμης του επηρεαζομένου προσώπου είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία, η οποία έχει το δικαίωμα της πληροφόρησης αναφορικά με ζητήματα δημοσίου ή γενικού ενδιαφέροντος και η οποία εν πάση περιπτώσει θα πρέπει να δείχνει την απαραίτητη ανοχή και ανεκτικότητα στις αντίθετες απόψεις»⁵³.

Παράλληλα, το Ανώτατο Δικαστήριο επεκτάθηκε και στις ακόλουθες διαπιστώσεις: «η έννοια της αναλογικότητας δεν εξυπακούει ισότητα μεταξύ ανταγωνιστικών συμφερόντων. Η έννοια της αναλογικότητας εξυπακούει ότι οι στόχοι του άρθρου 10(2) θα πρέπει να αντιπαραβληθούν με την αξία της ανοικτής συζήτησης θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος. Για να βρει τη χρυσή τομή μεταξύ των δύο αυτών συμφερόντων το Δικαστήριο δεν πρέπει να παραγνωρίσει τη μεγάλη σημασία της μη αποθάρρυνσης του κοινού από του να εκφράζει τη γνώμη του πάνω σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος, λόγω φόβου ποινικών ή άλλων κυρώσεων».

Με την ίδια λογική, το Ανώτατο Δικαστήριο στην υπόθεση Αναφορικά με την αίτηση του Πέτρου Ευδόκα⁵⁴, ανέφερε τα εξής σημαντικά αναφορικά με την αρχή της αναλογικότητας: «είναι πρόδηλο ότι η αρχή της αναλογικότητας παραπέμπει σε μια νοητική και κατά περίπτωση άσκηση στάθμισης κριτηρίων και παραγόντων. Ως αρχή παραμένει στη σφαίρα της θεωρίας με την εφαρμογή της να ποικίλει ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης. Το δυσανάλογο του μέτρου εξαρτάται από την εθνική νομοθεσία και τις πρόνοιες της, την τήρηση της στα δεδομένα της υπόθεσης και τις τυχόν εναλλακτικές επιλογές. Αναμφίβολα πρέπει να τίθενται όρια στο εύρος της έννοιας της αρχής της αναλογικότητας ώστε να μην υπάρχει κατάχρηση από την εν πράξει θεμελίωση της».

Λαμβάνοντας υπόψη ότι κατά τη διαδικασία επίλυσης συγκρούσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν υπάρχουν *a priori* δικαιώματα που υπέρκεινται των υπολοίπων, ο νομοθέτης οφείλει να καθοδηγείται κατά τη στάθμιση από την αρχή της συνταγματικής ενότητας και την αναγκαία εξισορρόπηση των συγκρουόμενων συμφερόντων, με σκοπό την επίτευξη τόσο πρακτικής όσο και ιδανικής εναρμόνισης, τηρώντας παράλληλα την αρχή της αναλογικότητας⁵⁵.

Η δογματική και συνταγματική αναγκαιότητα εξισορρόπησης και στάθμισης συγκρουόμενων θεμελιωδών δικαιωμάτων αναδεικνύεται πληρέστερα μέσα από το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι το δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 26 του Συντάγμα-

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Αναφορικά με την Αίτηση του Πέτρου Ευδόκα, Πολιτική Αίτηση Αρ. 3/2017, 23/2/2017.

⁵⁵ Βλ. Κ. Κόμπο, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 288-303.

τος⁵⁶, δεν περιέχει εκτεταμένες ρητές εξαιρέσεις ή παρεκκλίσεις, σε αντίθεση με άλλα συνταγματικά δικαιώματα, τα οποία υποτάσσονται σε μεγαλύτερης έκτασης ρητώς προβλεπόμενους περιορισμούς⁵⁷. Η υποτίμηση της ανάγκης εναρμόνισης του δικαιώματος του συμβάλλεσθαι με άλλα συνταγματικά δικαιώματα, σε περιπτώσεις όπου υφίστανται διαπιστωμένες συγκρούσεις, ενδέχεται να οδηγήσει σε θεμελιώδεις αντιφάσεις στην εφαρμογή και ερμηνεία του Συντάγματος.

Ενδεικτικά, η συνταγματική απαγόρευση κάθε παρέμβασης στο περιεχόμενο υφιστάμενης ιδιωτικής σύμβασης σε δεύτερο στάδιο από τον νομοθέτη, ακόμη και όταν συντρέχει επιτακτικός λόγος που υπαγορεύεται από την υποχρέωση προστασίας άλλου συνταγματικού δικαιώματος ή ελευθερίας, υπονομεύει την ενιαία και συνεκτική εφαρμογή του συνταγματικού πλαισίου. Η από *absolutis* προστασία της ιδιωτικής αυτονομίας και η κανονιστική αδυναμία επέμβασης του νομοθέτη σε υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις οδηγεί, αναπόφευκτα, σε σοβαρές συνταγματικές αντιφάσεις.

Αν η κρατική εξουσία στερούνταν της δυνατότητας να τροποποιεί ή να αναπροσαρμόζει ρυθμιστικά το περιεχόμενο υφιστάμενων ιδιωτικών συμβάσεων, ακόμη και όταν η εξέλιξη των κοινωνικών, επιστημονικών ή περιβαλλοντικών δεδομένων το επιβάλλει, τότε θεμελιώδη δικαιώματα όπως η εξασφάλιση ενός ασφαλούς και βιώσιμου περιβάλλοντος θα καθίσταντο ουσιαστικά απροστάτευτα⁵⁸.

Σε μια τέτοια περίπτωση, η ελευθερία του συμβάλλεσθαι από συνταγματικό θεμέλιο του ιδιωτικού δικαίου θα μετατρεπόταν έτσι σε «ασπίδα ανομίας» έναντι της συνταγματικής τάξης επιβάλλοντας το παράδοξο της υπερίσχυσης ιδιωτικών βουλήσεων επί της δημόσιας βούλησης που αποβλέπει στην προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος το οποίο θεμελιώνεται στο ίδιο το Σύνταγμα⁵⁹.

Χαρακτηριστικό νοερό παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει η περίπτωση συμβάσεων παροχής ενέργειας ή συμβάσεις εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, οι οποίες, ενώ καταρτίστηκαν νομίμως σε προγενέστερο χρόνο, αποδεικνύονται εκ των υστέρων καταστροφικές για το περιβάλλον και επικίνδυνες για την υγεία των πολιτών. Η τυχόν ανεπιφύλακτη αποδοχή της εκδοχής ότι ο νομοθέτης δεν μπορεί να εισαγάγει νέες, υποχρεωτικές ρυθμίσεις που επηρεάζουν την εκτέλεση τέτοιων συμβάσεων, θα συνεπαγόταν τη θεσμική ακινητοποίηση του Κράτους δικαίου έναντι μιας τέτοιας άμεσης απειλής.

Σε τελική ανάλυση, η απαγόρευση της δυνατότητας του νομοθέτη να παρεμβαίνει σε υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις καταλύει την ίδια τη λογική της συνταγματικής οριοθέτησης δικαιωμάτων και αναδεικνύει τη θεωρητική και πρακτική διάτρηση της νομολογιακής πλεύσης περί απόλυτης

⁵⁶ Άρθρο 26: «1. Έκαστος έχει το δικαίωμα του συμβάλλεσθαι ελευθέρως. Τούτο υπέκειται εις όρους, περιορισμούς ή δεσμεύσεις τιθεμένους επί τη βάσει των γενικών αρχών του δικαίου των συμβάσεων. Νόμος θέλει προβλέψει διά την πρόληψιν εκμεταλλεύσεως υπό προσώπων, άτινα διαθέτουσιν ιδιάζουσαν οικονομικήν ισχύν. 2. Νόμος δύναται να ρυθμίση τας συλλογικάς συμβάσεις εργασίας, υποχρεωτικώς εφαρμοζομένας υπό των εργοδοτών και των εργαζομένων, προστατευομένων επαρκώς των δικαιωμάτων οιουδήποτε ατόμου αδιακρίτως της αντιπροσωπεύσεως τούτου κατά την σύναψιν τοιαύτης συμβάσεως».

⁵⁷ Βλ. ενδεικτικά Άρθρα 11, 15 και 19 του Συντάγματος.

⁵⁸ Βλ. ενδεικτικά Άρθρο 7Α του Συντάγματος.

⁵⁹ Γενικότερα, η δυνατότητα επέμβασης σε υφιστάμενες συμβατικές σχέσεις δεν είναι άγνωστη στην κυπριακή έννομη τάξη. Ενδεικτικά, τέτοια παρέμβαση προβλέπεται στο Μέρος ΙΧ του Περί Προστασίας του Καταναλωτή Νόμου του 2021 [Ν.112(Ι)/2021], καθώς και στον Περί Ενοικιοστασίου Νόμο του 1983 [Ν.23/1983].

απαγόρευσης νομοθετικής παρέμβασης. Ο περιορισμός ή η αποστέρηση της δυνατότητας παρέμβασης υπό τις παρούσες συνθήκες φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με την επιβεβλημένη ερμηνεία του Συντάγματος, η οποία οφείλει να είναι ταυτόχρονα αποτελεσματική, ζωντανή και συστηματική, εξασφαλίζοντας τη λειτουργία των εγγυήσεων που παρέχει⁶⁰.

Έχοντας αναδείξει την επιβεβλημένη ανάγκη εξισορρόπησης συγκρουόμενων συνταγματικών δικαιωμάτων, ενδείκνυται η εξέταση τόσο του δικαιώματος της ιδιοκτησίας όσο και της αξιοπρεπούς διαβίωσης, προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο τα εν λόγω δικαιώματα μπορούν να αποτελέσουν συνταγματικά στηρίγματα για την επιβολή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες ιδιωτικού δικαίου εργασιακές συμβάσεις.

2. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Σύμφωνα με το άρθρο 23 του Συντάγματος, «έκαστος έχει το δικαίωμα να αποκτά, να είναι κύριος, να κατέχει, απολαύη ή διαθέτη οιαδήποτε κινητήν ή ακίνητον ιδιοκτησίαν και δικαιούται να απαιτή τον σεβασμόν του τοιούτου δικαιώματος αυτού»⁶¹. Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία διασφαλίζει ένα ευρύ πεδίο προστασίας που εκτείνεται όχι μόνο στην κλασική έννοια της εμπράγματος κυριότητας, αλλά και σε κάθε μορφή περιουσιακού δικαιώματος, περιλαμβανομένων αξιώσεων οικονομικής φύσεως, εφόσον αυτές αναγνωρίζονται από την εσωτερική έννομη τάξη⁶².

Η νομολογία του ΕΔΑΔ έχει αναπτύξει μια δυναμική ερμηνεία του όρου «ιδιοκτησία», η οποία καλύπτει δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου, διοικητικές παροχές με οικονομικό περιεχόμενο, ακόμη και προσδοκίες εφόσον θεμελιώνονται σε νόμιμη βάση⁶³. Συνεπώς, το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στην ιδιοκτησία υπερβαίνει τη στενή έννοια της υλικής κατοχής και προσλαμβάνει τον χαρακτήρα θεμελιώδους εγγύησης κάθε οικονομικής σχέσης που αναγνωρίζεται από το δίκαιο⁶⁴. Προς τούτο, η έννοια του «μισθού» ως προστατευόμενο αγαθό στα πλαίσια του Άρθρου 23, έχει

⁶⁰ Βλ. Δ. Χριστόφιας και άλλοι, ό.π.: «Καλώς θεμελιωμένοι κανόνες ερμηνείας υπαγορεύουν πως η έννοια και πρόθεση του Συνταγματικού Νομοθέτη πρέπει να διακριβωθεί από αυτό τούτο το λεκτικό του Συντάγματος. Το δικαστήριο δεν ενδιαφέρεται για τα κίνητρα του συνταγματικού νομοθέτη. Ωστόσο παρόλο που ερμηνεύουμε το λεκτικό του Συντάγματος με βάση τους ίδιους κανόνες ερμηνείας οι οποίοι εφαρμόζονται σε ένα συνηθισμένο νόμο, αυτοί τούτοι οι κανόνες ερμηνείας μας αναγκάζουν να λάβουμε υπόψη τη φύση και τους στόχους του κειμένου που ερμηνεύουμε, να έχουμε υπόψη ότι πρόκειται για Σύνταγμα, ένα μηχανισμό δυνάμει του οποίου θεσπίζονται νόμοι, και όχι ένα απλό νόμο ο οποίος δηλώνει πως θα είχε ο Νόμος. Το Σύνταγμα δεν πρέπει να ερμηνεύεται με στενή σχολαστική έννοια αλλά ένα ευρύ φιλελεύθερο πνεύμα πρέπει να διαπνέει εκείνους τους οποίους το καθήκον είναι να το ερμηνεύσουν, επειδή το Σύνταγμα το οποίο προβλέπει για τη διακυβέρνηση μιας χώρας, αποτελεί ζωντανό πράγμα το οποίο από όλα τα νομοθετήματα αξιώνει να ερμηνεύεται *ut res magis valeat quam pereat* (είναι καλύτερα για κάποιο πράγμα να είναι αποτελεσματικό παρά άκυρο). Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει, ότι το δικαστήριο είναι ελεύθερο να διευρύνει ή να διαστρέψει το λεκτικό του Συντάγματος εν ονόματι του συμφέροντος οποιασδήποτε νομικής ή συνταγματικής θεωρίας ή ακόμη προς το σκοπό πληρώσεως παραλείψεων ή για να διορθωθούν υποτιθέμενα σφάλματα».

⁶¹ Το άρθρο 23 ερμηνεύεται σε συνάρτηση με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Η νομολογία του ΕΔΑΔ καθοδηγεί τα όρια μεταξύ στέρησης και περιορισμού της ιδιοκτησίας, καθώς και τα κριτήρια αναλογικότητας. Βλ. Μ. Ιωαννίδου-Κουτσελίνη και άλλοι ν. Κυπριακής Δημοκρατίας και Άλλων (2014) 3 ΑΑΔ 361.

⁶² Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα – Παραδεκτό – Δίκαιη Ικανοποίηση – Εκτέλεση, 2025, σελ. 771-815.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

κριθεί από το Ανώτατο Δικαστήριο στην υπόθεση *Χαραλάμπους κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας*⁶⁵, ότι συνιστά ιδιοκτησιακό δικαίωμα.

Εντός αυτού του πλαισίου, η προστασία εκτείνεται τόσο έναντι αυθαίρετης αποστέρησης όσο και έναντι δυσανάλογων περιορισμών. Ιδιαίτερο σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι, η γνήσια και αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος που προστατεύεται από το Άρθρο 23 του Συντάγματος αλλά και του αντίστοιχου Άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ δεν εξαντλείται απλώς στην αρνητική υποχρέωση του Κράτους να μην παρεμβαίνει⁶⁶.

Αντιθέτως, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να επιβληθεί η λήψη ενεργών και θετικών μέτρων προστασίας, ιδιαίτερα όταν διαπιστώνεται σαφής και άμεσος συσχετισμός μεταξύ των ενεργειών που δικαιούται ο πολίτης να αναμένει από τις δημόσιες αρχές και της ουσιαστικής δυνατότητας να ασκεί και να απολαμβάνει πλήρως τα δικαιώματά του επί της ιδιοκτησίας του, εξασφαλίζοντας έτσι την πρακτική αποτελεσματικότητα της προστασίας του⁶⁷.

Κατά συνέπεια, χρήζει διερεύνησης για το κατά πόσον οι αρνητικές συνέπειες του πληθωρισμού στο πραγματικό εισόδημα των πολιτών, το οποίο αναγνωρίζεται ως συνταγματικά προστατευόμενο αγαθό, μπορούν να δημιουργήσουν θετική υποχρέωση του Κράτους να προβεί σε ρυθμιστικά μέτρα, με στόχο την αποτελεσματική προστασία και τη διασφάλιση των ιδιοκτησιακών τους δικαιωμάτων, διασφαλίζοντας έτσι ότι η οικονομική πραγματικότητα δεν υπονομεύει την ουσιαστική απόλαυση των εν λόγω δικαιωμάτων.

Το ζήτημα του πληθωρισμού έχει αποτελέσει αντικείμενο ανάλυσης στη νομολογία του ΕΔΑΔ. Οι υποθέσεις στις οποίες έχει εγερθεί το ζήτημα του πληθωρισμού υπό το πρίσμα του Άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ δύνανται να διακριθούν σε δύο βασικές κατηγορίες⁶⁸.

Η πρώτη κατηγορία αφορά ισχυρισμούς που επικαλούνται την προστασία της ιδιοκτησίας έναντι της υποτίμησης απαιτήσεων έναντι ιδιωτών, ως συνέπεια του πληθωρισμού⁶⁹. Στο πλαίσιο αυτό, εντάσσονται, μεταξύ άλλων, αξιώσεις που σχετίζονται με καταθέσεις αποταμιεύσεων ή απαιτήσεις επιστροφής αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών. Η ουσία του ζητήματος έγκειται στη διαπίστωση ότι η αξία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων μπορεί να επηρεαστεί δυσμενώς από μακροοικονομικούς παράγοντες, όπως ο πληθωρισμός, χωρίς να υφίσταται απευθείας κρατική παρέμβαση.

Το ΕΔΑΔ επισήμανε ότι, ακόμη και υπό την παραδοχή ότι ο πληθωρισμός είχε ως συνέπεια την

⁶⁵ *Χαραλάμπους κ.ά. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας* (2014) 3 ΑΑΔ 175.

⁶⁶ *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 2025, ό.π.

⁶⁷ Στην απόφαση *ÖNERYILDIZ ν. Τουρκίας* Προσφυγή υπ' αριθμό 48939/99, 30/11/2004 λέχθηκαν τα εξής "After emphasising the key importance of the right enshrined in Article 1 of Protocol No. 1, considered that genuine, effective exercise of that right did not depend merely on the State's duty not to interfere and could require positive measures of protection of the property". Βλ. επίσης Άρθρο 35 του Συντάγματος: «Αι νομοθετικά, εκτελεστικά και δικαστικά αρχαί της Δημοκρατίας υποχρεούνται να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος μέρους, εκάστη εντός των ορίων της αρμοδιότητος αυτής».

⁶⁸ K. Hartmann-Cortés, *Should we uprate social benefits for inflation as a matter of Article 1 Protocol 1?*, *European Journal of Social Security* 24(4) 2023, σελ. 319-341.

⁶⁹ *Ibidem*. Ενδεικτικά βλ. *Gayduk and Others ν. Ukraine* Προσφυγή υπ' αριθμό 45526/99, 2 Ιουλίου 2002· *Appolonov ν. Russia* Προσφυγή υπ' αριθμό 67578/01, 29 Αυγούστου 2002· *Todorov ν. Bulgaria* Προσφυγή υπ' αριθμό 65850, 13 Μαΐου 2008)· *Poltorachenko ν. Ukraine* Προσφυγή υπ' αριθμό 77317/01, 18 Ιανουαρίου 2005.

απομείωση της ιδιοκτησίας ενός ιδιώτη λόγω της οικονομικής ζημίας που υπέστη, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία δεν καθίστατο εφαρμοστέο⁷⁰. Το ΕΔΑΔ τόνισε ότι δεν είναι δυνατόν να συναχθεί εκ του άρθρου αυτού γενική υποχρέωση του Κράτους είτε να προβαίνει σε αναπροσαρμογή των ποσών που κατατίθενται σε λογαριασμούς ταμειευτηρίου, είτε να διασφαλίζει ότι μεμονωμένες συναλλαγές ή τα εθνικά δικαστήρια θα υιοθετούν τέτοιο κανόνα⁷¹.

Μέσα από τη νομολογία του ΕΔΑΔ προκύπτει ότι η παράλειψη του Κράτους να προβεί σε αναπροσαρμογή των εν λόγω απαιτήσεων δεν συνιστά παράβαση θετικής υποχρέωσης, δεδομένου ότι δεν υπήρχε κρατική ευθύνη επί των συγκεκριμένων περιστάσεων⁷².

Η πρώτη φορά που διατυπώθηκαν ρητώς τα ανωτέρω ήταν στην υπόθεση *Χ κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*⁷³. Στην εν λόγω υπόθεση, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι ο πληθωρισμός του συγκεκριμένου έτους υπερέβη τα ισχύοντα επιτόκια καταθέσεων, με συνέπεια να μην δύναται να καλύψει τον φόρο εισοδήματος από τις αποδόσεις του λογαριασμού του, αλλά να αναγκαστεί να καταβάλει τον φόρο από το ίδιο το κεφάλαιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υποστήριξε ότι υφίστατο επέμβαση στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας του⁷⁴.

Η υπόθεση στηριζόταν σε δύο βασικούς ισχυρισμούς. Αφενός, ότι η φορολογία, βάσει του νέου νομοθετικού καθεστώτος, μείωνε αδικαιολόγητα το κεφάλαιο του προσφεύγοντος, δεδομένου ότι επρόκειτο για φόρο εισοδήματος που συγχρόνως τον στερούσε από τις αποδόσεις του λογαριασμού ταμειευτηρίου. Αφετέρου, ότι ο πληθωρισμός συνιστούσε αυτός καθαυτός επέμβαση στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας του.

Ως προς τον πρώτο ισχυρισμό, το ΕΔΑΔ επανέλαβε τον θεμελιώδη κανόνα ότι τα συμβαλλόμενα Κράτη διατηρούν κυριαρχική εξουσία να θεσπίζουν φορολογικούς κανόνες προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Στην προκείμενη περίπτωση, εφόσον ο φόρος δεν είχε επιβληθεί με σκοπό τη μείωση του κεφαλαίου του προσφεύγοντος ή τη στέρψη των αποδόσεών του, δεν διαπιστώθηκε σύγκρουση με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Ως προς τον δεύτερο ισχυρισμό, το ΕΔΑΔ περιορίστηκε να παρατηρήσει ότι: «Γενική υποχρέωση των κρατών να διατηρούν την αγοραστική δύναμη των ποσών που κατατίθενται σε τραπεζικά ή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα μέσω συστηματικής αναπροσαρμογής (*indexation*) των καταθέσεων δεν μπορεί να συναχθεί εκ του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου».

Έκτοτε, η νομολογία του ΕΔΑΔ χρησιμοποιεί την απόφαση αυτή ως σημείο αναφοράς, προκειμένου να κηρύσσει απαράδεκτες προσφυγές με τις οποίες προβάλλεται ότι η έλλειψη αναπροσαρμογής ποσών συνεπεία του πληθωρισμού (*indexation*) συνιστά επέμβαση στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας προσώπων⁷⁵.

Η δεύτερη κατηγορία υποθέσεων αφορά ισχυρισμούς κατά του Κράτους για καθυστέρηση στην

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ *Χ κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*, Αρ. Προσφυγής 8724/79, 6 Μαρτίου 1980.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ K. Hartmann-Cortés, *Should we uprate social benefits*, ό.π.

καταβολή αποζημιώσεων λόγω απαλλοτρίωσης ακίνητης ιδιοκτησίας⁷⁶. Στην περίπτωση αυτή, ο πληθωρισμός επιφέρει ουσιαστική μείωση της πραγματικής αξίας των καταβαλλόμενων ποσών, με αποτέλεσμα να τίθεται ζήτημα αθέμιτης προσβολής των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων του δικαιούχου⁷⁷.

Η νομολογία δέχεται ότι, σε περιπτώσεις απαλλοτρίωσης, μέτρα όπως η άμεση καταβολή αποζημίωσης μπορούν να αποτελέσουν νόμιμο τρόπο για τη διασφάλιση ισορροπίας μεταξύ των απαιτήσεων του δημοσίου και ιδιωτικών συμφερόντων⁷⁸. Σε όλες τις υποθέσεις αυτής της κατηγορίας, η πολιτεία παρείχε αποζημίωση μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας.

Ωστόσο, η πραγματική καταβολή της καθυστέρησε. Κατά συνέπεια, οι προσφεύγοντες αντιμετώπισαν δύο ταυτόχρονες επιβαρύνσεις. Αφενός την έλλειψη άμεσης αποζημίωσης και αφετέρου την απομείωση της αξίας του καταβαλλόμενου ποσού⁷⁹. Το ΕΔΑΔ αναγνώρισε τα πιο πάνω στην υπόθεση *Akkus κατά Τουρκίας*⁸⁰, ως εξής: «Στην προκείμενη υπόθεση, η πρόσθετη αποζημίωση, μαζί με τόκο 30% ετησίως, καταβλήθηκε στον προσφεύγοντα (...) δεκαεπτά μήνες μετά την απόφαση του Δικαστηρίου, σε χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι πληθωριστικές τιμές στην Τουρκία είχαν φτάσει το 70% ετησίως. Η διαφορά αυτή –που οφείλεται αποκλειστικά στην καθυστέρηση εκ μέρους των αρχών– μεταξύ της αξίας της αποζημίωσης όπως καθορίστηκε από το Δικαστήριο και της αξίας κατά την πραγματική καταβολή, προκάλεσε στον προσφεύγοντα περαιτέρω ζημία, πέραν της ζημίας που προέκυψε από την απαλλοτρίωση της γης του. Με την καθυστέρηση καταβολής της αποζημίωσης για δεκαεπτά μήνες, οι εθνικές αρχές κατέστησαν την αποζημίωση ανεπαρκή και, κατά συνέπεια, διατάραξαν την ισορροπία μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος ιδιοκτησίας και των απαιτήσεων του δημοσίου συμφέροντος».

Σε αντίθεση με τις υποθέσεις της πρώτης κατηγορίας, που αφορούσαν απαιτήσεις μεταξύ ιδιωτών, στις υποθέσεις αυτές τα συμβαλλόμενα Κράτη έχουν υποχρέωση να αναπροσαρμόζουν (index) τα ποσά αποζημίωσης δυνάμει του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Ο λόγος είναι ότι η αδικαιολόγητη καθυστέρηση στην καταβολή της αποζημίωσης αποδίδεται στο Κράτος. Συνεπώς, η καθυστέρηση αυτή παραβιάζει την ενδεικνυόμενη και δίκαιη ισορροπία μεταξύ του ατομικού και του δημοσίου συμφέροντος σε περιπτώσεις απαλλοτρίωσης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αιτιολογική βάση επί της οποίας το ΕΔΑΔ καταλήγει ότι οι απαιτήσεις αποζημίωσης οφείλουν να αναπροσαρμόζονται, καθώς η παράλειψη αναπροσαρμογής παραβιάζει το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Σύμφωνα με τη συλλογιστική του ΕΔΑΔ, η μη αναπροσαρμογή των απαιτήσεων θα σήμαινε ότι το συμβαλλόμενο Κράτος θα αντλούσε όφελος από την ίδια του την παράνομη συμπεριφορά, αποτέλεσμα που δεν συνάδει με τον σκοπό και το πνεύμα της διάταξης⁸¹.

Από την ανωτέρω νομολογία προκύπτει ότι η υποχρέωση του Κράτους να προβαίνει σε θετι-

⁷⁶ Ibidem. Ενδεικτικά βλ. *Aka v Turkey* Προσφυγή υπ' αριθμό 107/1997/891/1103, 23 Σεπτεμβρίου 1998· *Ayş e Baş v Turkey*, Προσφυγή υπ' αριθμό 68126/01, 23 Νοεμβρίου 1998.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ *Akkus κατά Τουρκίας*, Αρ. Προσφυγής 19263/92, 9 Ιουλίου 1997.

⁸¹ Ibidem.

κή παρέμβαση προς τον σκοπό της αναπροσαρμογής χρηματικών ποσών (indexing) δεν συνιστά αυτοτελές και γενικώς ισχύον καθήκον, αλλά ανακύπτει μόνον εφόσον, βάσει των πραγματικών περιστατικών της συγκεκριμένης υπόθεσης, εντοπίζονται πράξεις ή παραλείψεις καταλογιστέες σε συμβαλλόμενο Κράτος.

Με άλλα λόγια, η κρατική ευθύνη δεν ενεργοποιείται εξαιτίας μιας αφηρημένης ή κανονιστικής απαίτησης αναπροσαρμογής, αλλά μόνον όταν η έλλειψη της αναπροσαρμογής συνδέεται αιτιωδώς με συμπεριφορά του Κράτους, η οποία δύναται να θεμελιώσει παράβαση των θετικών υποχρεώσεων του προς τον σκοπό προστασίας του δικαιώματος στην ιδιοκτησία⁸².

Επομένως, το Κράτος δεν υπέχει υποχρέωση να διορθώσει τυχόν ασυμμετρία σε ιδιωτικές συμβάσεις, ως συνέπεια του πληθωρισμού ο οποίος δεν καταλογίζεται σε κρατική πράξη ή παράλειψη, όπως τούτο σαφώς προκύπτει και εκ της νομολογίας του ΕΔΑΔ. Η νομολογία αυτή, μολονότι αναγνωρίζει την επίδραση των κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων επί της ελεύθερης άσκησης και απόλαυσης των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων, εντούτοις δεν καθιδρύει θετική υποχρέωση κρατικής παρέμβασης προς εξισορρόπηση ιδιωτικών συμβατικών σχέσεων⁸³.

Συνεπώς, και παρά την εντύπωση που ενδεχομένως θα μπορούσε να δημιουργηθεί με μια πρώτη ανάγνωση, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία δεν μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο για την αντίκρουση του δικαιώματος του συμβάλλεσθαι, ούτε να χρησιμοποιηθεί ως νομικό εργαλείο για την επιβολή εκ μέρους του Κράτους ρυθμιστικής παρέμβασης επί υφιστάμενων ιδιωτικών συμβατικών σχέσεων. Ο συνταγματικός του ρόλος εξαντλείται πρωτίστως στην προστασία έναντι αυθαίρετων περιορισμών ή επεμβάσεων, όχι όμως στη θεμελίωση υποχρέωσης του κράτους να αναδιαμορφώνει εκ των υστέρων την ισορροπία που οι ιδιώτες ελεύθερα διαμόρφωσαν.

Η προσπάθεια δογματικής θεμελίωσης ενός θετικού καθήκοντος παρέμβασης στις ιδιωτικές εργασιακές σχέσεις, με σκοπό την αποκατάσταση του πραγματικού εισοδήματος των εργαζομένων, καθίσταται ακόμη πιο δυσχερής, ιδίως ενόψει της πλέον σταθερής νομολογίας, σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα στην ιδιοκτησία δεν περιλαμβάνει δικαίωμα σε ορισμένο ύψος αποδοχών, εκτός αν συντρέχει περίπτωση διακινδύνευσης της αξιοπρεπούς διαβίωσης⁸⁴.

Τίθεται όμως εν προκειμένω το ερώτημα κατά πόσον το δικαίωμα σε αξιοπρεπή διαβίωση, όπως αυτό κατοχυρώνεται συνταγματικά, μπορεί να προσλάβει τέτοια κανονιστική έκταση ώστε να δικαιολογήσει, ή και να επιβάλει, την κρατική παρέμβαση στις περιπτώσεις όπου δυσμενείς κοινωνικοοικονομικές συνθήκες απειλούν την ουσιαστική άσκηση του.

⁸² K. Hartmann-Cortés, *Should we uprate social benefits*, ό.π.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ *Koufaki and ADEDY v. Greece*, Προσφυγή Αρ. 62235/12 και 57725/12, 7 Μαΐου 2013, Προσφυγή Αρ. 62235/12 και 57725/12: “Furthermore, Article 1 of Protocol No. 1 cannot be interpreted as giving an individual a right to a pension of a particular amount [...] or to a salary of a particular amount (see *Panfile v. Romania* (dec.), 13902/11, § 18, 20 March 2012). 34. The Court considers that the restrictions introduced by the impugned legislation should not be considered as a ‘deprivation of possessions’”. Βλ. επίσης *ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ v. ΑΥΓΟΥΣΤΗ κ.ά.*, Εφέσεις κατά απόφασης Διοικητικού Δικαστηρίου Αρ. 177/18, 75/19, 76/19, 77/19, 79/19, 80/19, 84/19 και 85/19, 10/4/2020: «[...] νοουμένου ότι δεν τίθεται σε κίνδυνο η αξιοπρεπής διαβίωση του μισθωτού στο βαθμό βεβαίως που δεν θα έθεταν σε κίνδυνο την αξιοπρεπή διαβίωση του πολίτη και θα λαμβάνονταν με σεβασμό στις αρχές της αναλογικότητας, της αναλογικής ισότητας και της ορθολογιστικής στάθμισης συγκρουόμενων, θεμιτών, συμφερόντων».

3. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕ ΑΞΙΟΠΡΕΠΗ ΔΙΑΒΙΩΣΗ

Σύμφωνα με το άρθρο 9 του Συντάγματος, «έκαστος έχει το δικαίωμα αξιοπρεπούς διαβίωσης και κοινωνικής ασφαλείας. Ο νόμος θα προβλέψει περί προστασίας των εργατών, αρωγής προς τους πτωχούς και συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων». Με το εν λόγω άρθρο, ο συνταγματικός νομοθέτης πρόδραμα επιβάλλει και απαιτεί από τον κοινό νομοθέτη με τον νόμο που θα θεσπίσει να εξασφαλίζει στους εργαζόμενους αλλά και στους πολίτες ευρύτερα προστασία και αξιοπρεπή διαβίωση⁸⁵, υπερβαίνοντας τον χαρακτήρα απλής κατευθυντήριας οδηγίας⁸⁶. Έχει κριθεί άλλωστε ότι η νομοθεσία για τις κοινωνικές ασφαλίσεις αποβλέπει πρωτίστως στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων που επιβάλλει το ίδιο το Άρθρο 9 για την εγκαθίδρυση συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων⁸⁷.

Όπως επισημαίνεται στη βιβλιογραφία, η ευμετάβλητη κανονιστική φύση της διάταξης σημαίνει ότι ο ακριβής προσδιορισμός της εξαρτάται από την εξειδίκευση που θα της αποδώσει ο νομοθέτης⁸⁸. Από τη διάταξη αυτή απορρέει μια συνταγματική εντολή με δεσμευτικό χαρακτήρα για τον νομοθέτη και τη διοίκηση, οι οποίοι υποχρεούνται να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την πραγματοποίηση του σκοπού της⁸⁹. Κατά συνέπεια, η ενεργοποίηση της συγκεκριμένης συνταγματικής εντολής κοινωνικού χαρακτήρα συνδέεται άμεσα με τη βούληση του νομοθέτη, ο οποίος καθορίζει κάθε φορά το περιεχόμενο του κοινωνικού δικαιώματος και τον τρόπο εφαρμογής της διάταξης⁹⁰.

Παράλληλα, το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα πρέπει να εφαρμόζεται ανεξαρτήτως της δημοσιονομικής κατάστασης και των εκάστοτε διαθέσιμων κρατικών πόρων⁹¹. Η διασφάλιση, άλλωστε, ενός ελάχιστου επιπέδου συνθηκών διαβίωσης που να σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια συνιστά τον αναγκαίο πυρήνα κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος⁹². Σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα αυτό δεν απαιτείται να λειτουργεί ως γενικό υποκατάστατο των κοινωνικών παροχών. Μπορεί, αντιθέτως, να συμπληρώνει τη μισθωτή εργασία και το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας⁹³.

Ιδιαίτερα σημαντικό εν προκειμένω το γεγονός ότι, η διασύνδεση μεταξύ της επιβολής της ΑΤΑ και της διασφάλισης αξιοπρεπούς διαβίωσης έχει πλέον ευρωπαϊκή θεσμική νομιμοποίηση. Συγκεκριμένα, η ίδια η ΕΕ, μέσω της Οδηγίας (ΕΕ) 2022/2041, συνδέει ρητώς την αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή των κατώτατων μισθών με την ανάγκη διασφάλισης αξιοπρεπούς διαβίωσης για τους εργαζόμενους.

Κατά συνέπεια, το δικαίωμα σε αξιοπρεπή διαβίωση, ως συνταγματικής περιωπής θεμελιώδη αξία, φαίνεται να μπορεί να λειτουργήσει ως ρυθμιστικός άξονας για την καθολική επιβολή της

⁸⁵ Ενδεικτικά βλ. Χατζησάββα Αντώνιος ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (2006) 4 ΑΑΔ 677.

⁸⁶ Κ. Τορνάρης, Πολιτειακόν Δίκαιον της Κυπριακής Δημοκρατίας, 1983, σελ. 168.

⁸⁷ Οικονομίδης ν. Διευθυντή Κοινωνικών Ασφαλίσεων (1989) 2 ΑΑΔ 235. Βλ. επίσης Κ. Παρασκευά, Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, ό.π., σελ. 189.

⁸⁸ Κ. Παρασκευά, Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο, ό.π., σελ. 192.

⁸⁹ Ibidem. Βλ. Α. Μανιτάκη, Η αδύναμη κανονιστική δεσμευτικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων: εξαρτημένη από τη βούληση του νομοθέτη και δέσμια της σταθμιστικής δικανικής πρακτικής του δικαστή, 2020, σελ. 825.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Α. Στεργίου, Άρθρο 21 παρ. 1, Δίκαιο της Κοινωνικής Ασφάλισης 2/2020, σελ. 10.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

ΑΤΑ ακόμη και επί υφιστάμενων ιδιωτικών συμβάσεων εργασίας, εφόσον και όταν η ακρίβεια και οι πληθωριστικές πιέσεις απειλούν να καταστήσουν αδύνατη την πραγματική απόλαυση του συγκεκριμένου δικαιώματος.

Η ΑΤΑ, επομένως, θα μπορούσε να λειτουργήσει αναλόγως με τον τρόπο που το Κράτος επεμβαίνει σε δεύτερο χρόνο, επιβάλλοντας και αναπροσαρμόζοντας υποχρεώσεις και όρους σε ιδιωτικές συμβάσεις, με στόχο τη διατήρηση της σταθερότητας και της αποτελεσματικότητας ενός συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων, κατωτάτου μισθού και ενός γενικού συστήματος υγείας⁹⁴. Η τυχόν νομοθετική παρέμβαση προς τον σκοπό αυτό θα αποτελούσε θεμιτή έκφανση της συνταγματικής υποχρέωσης του Κράτους να μεριμνά για την ουσιαστική διαφύλαξη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ιδίως στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων.

Η καθολική εφαρμογή της ΑΤΑ οφείλει πάντως να υλοποιείται εντός του πλαισίου της αρχής της αναλογικότητας, ώστε να επιτυγχάνεται δίκαιη στάθμιση ανάμεσα στην προστασία της αξιοπρεπούς διαβίωσης και στην ανάγκη σεβασμού της ιδιωτικής αυτονομίας και των συμβατικών σχέσεων⁹⁵. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή της αναλογικότητας θα μπορούσε να εκδηλωθεί μέσω κλιμακωτής επιβολής, με ανώτατο όριο εφαρμογής. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να διασφαλιστεί ότι η ΑΤΑ αντιστοιχεί πραγματικά στην κοινωνική ανάγκη που την επιβάλλει, χωρίς να θίγεται δυσανάλογα το περιεχόμενο υφιστάμενης σύμβασης εργασίας ιδιωτικού δικαίου.

Οι προϋποθέσεις ενεργοποίησης μιας τέτοιας θετικής υποχρέωσης του Κράτους είναι ιδιαίτε- ρως υψηλές, δεδομένου ότι η παρέμβαση δεν δικαιολογείται απλώς από τη μεταβολή του πραγματικού εισοδήματος αυτού καθ' εαυτού, αλλά μόνον όταν συντρέχει κίνδυνος για την αξιοπρεπή διαβίωση των πολιτών⁹⁶. Πρέπει να προκύπτει άλλωστε πιεστική κοινωνική ανάγκη ενόψει της οποίας επιβάλλεται να υποχωρήσει θεμελιώδες δικαίωμα για χάρη του συνόλου σε μια δημοκρα- τική κοινωνία⁹⁷.

Εν τέλει, η υποχρέωση για επαρκή αιτιολόγηση και για κατάδειξη άμεσης και πιεστικής ανά- γκης, προς τεκμηρίωση της αναλογικότητας μεταξύ ρύθμισης και ανάγκης, καθίσταται απαρέ- γκλιτα επιτακτική⁹⁸. Η αυστηρή αυτή προϋπόθεση θα μπορούσε να διασφαλίσει τη συνταγματική ισορροπία μεταξύ της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελευθερίας του συμ- βάλλεσθαι, περιορίζοντας την επέμβαση στις εξαιρετικές περιπτώσεις που το κοινωνικό συμφέ- ρον υπερβαίνει τα συμβατικά δικαιώματα των ιδιωτών⁹⁹. Ως εκ τούτου, εναπόκειται στη νομο- θετική εξουσία να στοιχειοθετήσει την ανάγκη η οποία δικαιολογεί τον περιορισμό θεμελιώδους δικαιώματος¹⁰⁰.

⁹⁴ Βλ. Ο Περί Γενικού Συστήματος Υγείας Νόμος του 2001 (89(Ι)/2001), Άρθρα 19 και 68· Ο περί Κατωτάτου Ορίου Μισθών Νόμος (ΚΕΦ. 183).

⁹⁵ Βλ. σημ. 36-42.

⁹⁶ Ενδεικτικά βλ. Σ. Χριστοφορίδου, *Η Συνταγματική Προστασία της Αξιοπρεπούς Διαβίωσης: Ως Εγγύηση Ελευθερίας και ως Υποχρέωση του Κράτους πέρα από τη Φιλανθρωπία*, 2021.

⁹⁷ *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων* (Αρ. 4) (2017) 3 ΑΑΔ 242.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων* (Αρ. 2) (2000) 3 ΑΑΔ 238.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Το δίκαιο δεν είναι στατικό αλλά μεταβάλλεται συνεχώς υπό το φως των κοινωνικών μεταβολών και των εξελισσόμενων αντιλήψεων περί δικαίου και ηθικής. Στην παρούσα μελέτη, ο στόχος δεν υπήρξε η ενασχόληση με έναν κυκεώνα ενδεχομενικότητας αναφορικά με τον τρόπο ερμηνείας των επίμαχων συνταγματικών διατάξεων, αλλά η αναζήτηση, καταγραφή και ανάλυση των υπαρχόντων νομικών ερεισμάτων, τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως συνταγματικά στηρίγματα για την καθολική εφαρμογή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου, ανεξαρτήτως της πολιτικής αξιολόγησης ή της κοινωνικής αποδοχής του μέτρου.

Αν και η νομοθετική επιβολή της ΑΤΑ σε υφιστάμενες συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου φαίνεται ότι συγκρούεται με το άρθρο 26 του Συντάγματος, η ανάλυση δεν δύναται να εξαντληθεί στην ερμηνεία του άρθρου αυτού και στην έννοια του δικαιώματος του συμβάλλεσθαι ελευθέρως. Αντιθέτως, απαιτείται η διεύρυνση της ανάλυσης και σε άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, ισοδύναμης τυπικής ισχύος, τα οποία διαμορφώνουν τον πυρήνα της συνταγματικής προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων.

Μέσα από την ανάλυση προκύπτει ότι το Κράτος δεν υπέχει υποχρέωση να αποκαθιστά ανισορροπίες που ανακύπτουν σε ιδιωτικές συμβατικές σχέσεις ως συνέπεια ευρύτερων οικονομικών φαινομένων, όπως προκύπτει σαφώς και από τη νομολογία του ΕΔΑΔ. Αν και η τελευταία αναγνωρίζει την επίδραση των κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων στην άσκηση και απόλαυση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ειδικότερα του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, δεν θεμελιώνει θετική υποχρέωση κρατικής παρέμβασης για την εξισορρόπηση των ιδιωτικών συναλλαγών.

Κατά συνέπεια, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, αυτό καθ' εαυτό, δεν μπορεί να εκληφθεί ως πηγή θετικής υποχρέωσης του Κράτους να διασφαλίζει την πλήρη προστασία του πραγματικού εισοδήματος έναντι των διαβρωτικών συνεπειών του πληθωρισμού, μέσω της καθολικής εφαρμογής της ΑΤΑ. Η υιοθέτηση ή μη τέτοιων μέτρων εντάσσεται, καταρχήν, στη σφαίρα της δημοσιονομικής και κοινωνικοοικονομικής πολιτικής, η οποία ανήκει στη διακριτική ευχέρεια του εθνικού νομοθέτη. Η κανονιστική εμβέλεια του δικαιώματος στην ιδιωτική ιδιοκτησία δεν εκτείνεται σε μια γενική και καθολική εγγύηση διατήρησης της αγοραστικής δύναμης των ιδιωτικών απολαβών.

Παράλληλα όμως, το δικαίωμα σε αξιοπρεπή διαβίωση, ως θεμελιώδης συνταγματική αξία, φαίνεται ότι μπορεί να λειτουργήσει ως ρυθμιστικός άξονας για την καθολική επιβολή της ΑΤΑ ακόμη και σε υφιστάμενες ιδιωτικές συμβάσεις, όταν η ακρίβεια και ο πληθωρισμός απειλούν την πραγματική απόλαυση του δικαιώματος. Η νομοθετική παρέμβαση θα μπορούσε να αποτελέσει επιτρεπτή και θεμιτή έκφραση της συνταγματικής υποχρέωσης του Κράτους να προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ιδίως στις εργασιακές σχέσεις. Ωστόσο, οι προϋποθέσεις ενεργοποίησης μιας τέτοιας υποχρέωσης παραμένουν υψηλές και η παρέμβαση δικαιολογείται μόνον όταν υπάρχει άμεσος και σοβαρός κίνδυνος για την αξιοπρεπή διαβίωση των πολιτών. □